

К.Н. БЕКЕТОВА, Б.Б. БАЙСАРИЕВА

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті

ЭКОНОМИКАНЫҢ НАҚТЫ СЕКТОРЛАРЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Республикада, аймақта инвестициялық процесс көптеген дербес бағыттар бойынша жүреді. Инвестициялар кез – келген ұлттық экономиканың маңызды да қажетті қоры болып саналады. Қазіргі таңда көптеген көсіпорындар өз қызметтерін инвестиция есебінен қаржыландырып, дамытуда. Осыған орай, инвестициялық іс - әрекетті талдауда оның тиімділігіне экономикалық шаралармен бірдей әсер ететін әлеуметтік шараларды ерекшеледін маңызы зор.

Тірек сөздер: инвестиция, инвестициялық климат, инвестиция типтері, негізгі капиталға салынған инвестициялар, инвестициялық қызмет.

Ключевые слова: инвестиция, инвестиционный климат, типы инвестиции, инвестиция на основной капитал, инвестиционная деятельность.

Keywords: investment, investment climate, investment types, investment on fixed capital, investment activity.

Қазақстан экономикасын тұрақтандыру және дамытудың маңызды жолдарының бірі – инвестициялық қызметті ұлғайту, ең алдымен, еліміздің ішкі резервтерін жұмылдыру және көбірек тиімді пайдалану болып табылады.

Инвестиция – маңызды экономикалық категория ретінде макро- және микроденгейде, ең алдымен, жай және кеңейтілген ұдайы өндіріс үшін, құрылымдық қайта құрулар үшін, пайданы барынша арттыру үшін және осының негізінде көптеген экономикалық мәселелерді шешу үшін айрықша үлкен рөл атқарады. [2].

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына 28.01.2011 жылғы Жолдауында: «Қазақстанның халықаралық резерві бүгінде 60 млрд долларға жуық қаржыны құрайды. Тәуелсіздік жылдарында ел экономикасында 120 млрд доллардан астам шетел инвестициясы тартылғанын» атап еткен. Сонымен қатар 2014 жылға дейін 8,1 трлн теңге қаражатқа 294 инвестициялық жобалар жоспарланған. Отандық және шетелдік инвестиция көлемі экономиканың шикізат емес саласында 30%-дан кем емес мөлшерге өседі» делінді[1].

Шетел капиталын Қазақстанға тарту республика экономикасын дамытудың коньюктуралық, тактикалық және стратегиялық міндеттеріне жатады, Қазақстан басқа елдер сияқты шетел инвестициясын келесі факторлар есебінде қарастырады:

- экономикалық және тактикалық ұдістерді жөнілдетеу;
- өндірістік ақпаратты жаңарту;
- өндірісіті үйімдастырудың алдыңғы катарлы әдістерін менгеру;
- нарықтық экономиканың талаптарына сай кадрлер дайындауды және жұмыспен қамтуды іске асыру.

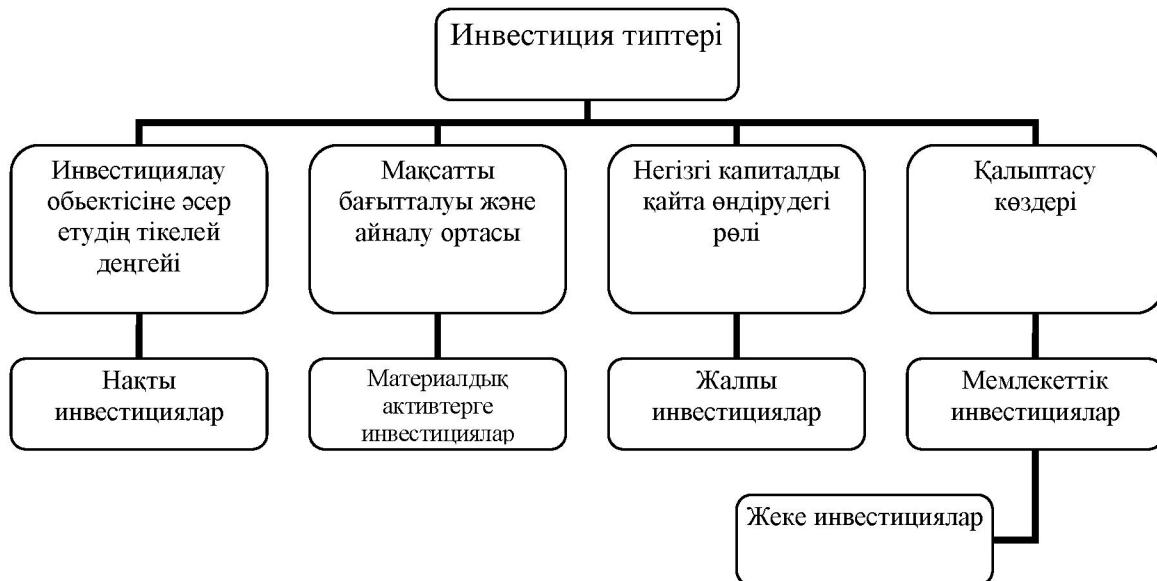
Ең бастысы шетел инвесторлары үшін тартымды жағдайды туғызу тұрақты және болашағы бар шетел инвесторларын табу және олардың капиталын басымды салалар, өндірістер, қызмет түрлеріне бағыттау қажет.

Бұл факторларды 2 топқа бөлуге болады:

1. Жағымды факторлар:
  - табиғи ресурстарды қолдануға мүмкіндік беру;
  - нарықтың жоғары потенциалдылығы;
  - пайданың нақты коэффициенті;
  - өз бәсекелестерінен бұрын аймықта орын алу арманы;
  - бизнес үшін Қазақстанның стратегиялық орналасуы;

-Қазақстан тұрғындары білімінің жоғарғы деңгейі.
 2. Жағымсыз факторлар:
 -өндіру қарқынының төмендеуі;
 -салықтық заңдар мен кедендейк реттеудің жетілдірілмегендігі;
 -инфляция;
 -шетел инвесторларының Қазақстандағы болып жатқан процесстер жайлыш толық ақпарат ала алмауы. [2].

Инвестициялардың барлық типтерін топтауға болады және келесідей сыйыптамада көрсетуге болады.(сурет 1)

Сурет 1. Негізгі белгілері бойынша инвестициялардың сыйыптамасы

Инвестиция типтері және тәуелділік деңгейінің арасындағы тәуелділікті төменгі кесте түрінде көрсетуге болады.(кесте 1) [3].

1 кесте. Инвестиция типтері және тәуелділік деңгейінің арасындағы тәуелділік

1 тип	2 тип	3 тип	4 тип
Тиімділігі жоғары инвестициялар	Өндірістің ұлғаюына жұмсалатын инвестиациялар	Жаңа инвестициялардың құры үшін инвестиция	Мемлекеттік басқару органдарының талаптарын қанағаттандару мақсатындағы инвестиациялар

Қазақстанға тікелей шетелдік инвестиациялар Нидерландия, АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Италия, Швейцария, Ресей елдерінен белсенді түрде құйылуда.

Инвестициясыз ішкі және сыртқы рыноктардағы тауар өндірушілердің бәсеке қабілеттілігін қамтамасыз ету, қазіргі кездегі капитал жұмсалымдарының болулары мүмкін емес.

Бүгінде халықаралық сарапшылардың бағалауы бойынша Қазақстан шетелдік инвестиацияларды тарту үшін барынша тартымды әлем елдерінің қатарына кіреді.

Қазақстан Республикасының негізгі капиталға салынған инвестиациялар көлемі 2012 жылдың қантар-ақпан айларымен салыстырғанда 2013 жылдың қантар-ақпанында өсу қарқыны байқалады. (кесте 2) [4].

2 кесте - Негізгі капиталга салынған инвестициялар
(кантар-ақпан 2013)

	млн. теңге	2012 жылғы қантар-ақпанға %-бен
Қазақстан Республикасы	503 709	105,2
Ақмола	6 870	82,4
Ақтөбе	35 192	113,2
Алматы	31 272	70,0
Атырау	165 501	106,0
Батыс Қазақстан	17 217	140,6
Жамбыл	6 243	99,4
Қарағанды	32 266	127,4
Қостанай	15 459	120,8
Қызылорда	18 506	128,6
Манғыстау	44 654	132,0
Оңтүстік Қазақстан	13 505	95,7
Павлодар	21 320	118,6
Солтүстік Қазақстан	4 966	85,3
Шығыс Қазақстан	23 578	141,2
Астана қаласы	30 540	92,4
Алматы қаласы	36 620	86,0

Рыноктік инфрақұрылымдардың және әлемдік тауар өндірушілердің құрылымдық және сапалық өзгертулерінің процесстері инвестициялаудың есебімен және жолымен жүзеге асырылады. Инвестициялау экономикалық өсіуді, аймақтың әлеуметтік жағдайын, халықтың жұмыспен қамтылуын және сонымен қатар елдің экономикасының дамуын анықтайды.

Жалпы елімізде тікелей инвестициялар негізінен мұнай өндіру және өндеу өндірісіне, түсті және қара metallurgия кәсіпорындарына, газ өнеркәсібіне және байланыстарға құйылуда. Инвестицияның көлемі бойынша ірі инвесторлардың бірі АҚШ елі болып келді. Соңғы кездері Қытай мен Рессей елдеріде біздің елімізге өз инвестицияларын салуда. Бірақ, соған қарамастан қазіргі кезде мұнай-газ саласына инвестицияларды тартуда қыншылықтар туындауда деп айтуда болады.

КР мұнай-газ кешені – экономиканы тұрақтандыруға қомақты үлес қосатын елдің басты салаларының бірі, егемен мемлекеттің экономикасының ең маңызды құрама бөлігі болып саналатын шаруашылықтың басым, жетекші саласы. Ол жалпы ұлттық өнімнің, бюджет кірістерінің және елге валюта түсімдерінің едәуір бөлігін қамтамасыз етеді.

Мұнай-газ саласын дамытудың негізгі басымдылықтары: ұлттық энергиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, энергия ресурстарын өсіру, оларды тиімді пайдалану, экспортты және ішкі құбырларды салу, осылардың барлығы республика экономикасының тұрақты өсуіне жағдай туғызу тиис.

Тәуелсіздік жылдары мұнай-газ саласы дамып, нығайып және экономиканың локомотивіне айналды. Осындағы қысқа уақыт аралығында мұнай-газ секторы ұлттық экономикамен қатар өтпелі кезеңнің және нарықтық реформалардың бүкіл ауыртпашилығынан өтіп, әлемдік экономикалық дағдарыстардың зардаптарын бастаң кешірді. Салада түбебейлі құрылымдық қайта құрулар жүзеге асып, басқару жүйесі де барынша өзгеріске ұшырады.

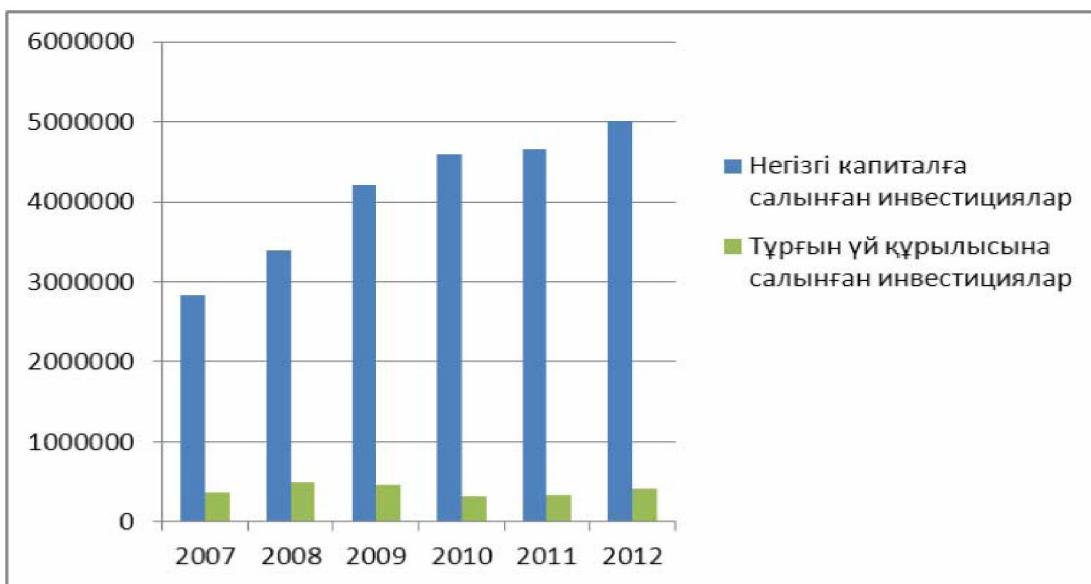
Мұнай-газ саласының елдің саяси және әлеуметтік дамуындағы рөлін аса бағалау мүмкін емес. Біріншіден, мұнай-газ кешені КР тәуелсіздігінің басты қураушыларының бірі, оның экономикалық қауіпсіздігі мен ішкі саяси тұрақтылығының қамтамасыз етуші болып табылады. Екіншіден, Қазақстан әлемдік шаруашылық байланыстарға кеңінен тартылған, көлемді ауқымдандыру үрдісіне қатыстырылған. Мұнай бұрыннан бақталастық тәрізді халықаралық сауда мен

ынтымақтастық тақырыбы болып саналады, яғни экономикалық мұдделерді қанағаттандырумен қатар саяси мақсаттар да жүзеге асырылады. Үшіншіден, мұнай және газ жобаларын бюджетке салықтық түсімдер арқылы тікелей жасау әлеуметтік бағдарламаларды, көптеген территорияларды экологиялық сауықтыруды қоса алғанда, жүзеге асырудың қарқыны мен көлемін арттыруға мүмкіндік береді. [3].

Әрбір ел өзінің мұнай және қаржылық саясатын өзі қалыптастырады, ол мұнай өндіру компаниясының табыстарына әсер ететін объективті және субъективті факторлардың жиынтығынан құралады. Қазақстанның мұнай саясатында осы саладағы қаржы саясатының әлемдік тәжірибесін мүқият зерттеу қажет

Осы кезге дейін негізгі капиталға жұмсалған инвестициялардың негізгі көлемінің 25,3% Қазақстан Республика аумағында жүзеге асырылатын басқа мемлекеттердің шаруашылық жүргізуші субъектілері және 61,3% меншік нысандағы кәсіпорындар игерді. Ал мемлекеттік сектор 13,4% құрады. Мұнай және табиғи газ өндіруде негізгі капиталға жұмсалған инвестиациялардың жалпы көлемінен 33,9%, ал жылжымайтын мұлікпен қызмет көрсетулер 21,1%, көлік және байланысқа 14,8%, өндегі өнеркәсібі 10,4% болып табылады.

Қазақстан Республикасының негізгі капиталға салынатын инвестиция көлемінің экономикалық көрсеткіші бойынша мәліметтері 2-суретте көрсетілген.

Сурет 2. Инвестиция көлемінің экономикалық көрсеткіші

Мемлекеттің бюджетіне түсетін жалпы соманың 79 пайызы мұнай саласының үлесіне тиесілі. Жалпы Қазақстан Республикасында жер қойнауын пайдалануға жұмсалған инвестицияның барлық көлемінің 80% шетелдік инвестициялар құрайды. [4].

Шетелдік инвестицияларды тарту жаңа технологияларды ендіруге, сонымен қатар менеджмент пен маркетингтің қазіргі кездегі әдістерін ендіруге, инвестиациялық салага жаңа жұмыс орындарын құруға, жергілікті мамандарды үздіксіз оқытуға жәнеде рынок жағдайына байланысты олардың біліктіліктерін көтеруге алып келеді. Нәтижесінде, алынған техникалар мен технологиялар отандақ тауар өндірушілердің өндірісін қолдауға және ынталандыруға алып келеді.

Қай елде болmasын инвестиацияның келуі инвестиациялық климат дәрежесіне және оны анықтайтын факторларға тікелей байланысты. Инвестиациялық климатты анықтау шетел инвесторларын тарту мен пайдалану саясатының негізгі міндеті болып табылады. Себебі, біріншіден, инвестиациялық климат шетел инвесторларына әсер ететін факторларды анықтауға, екіншіден мемлекеттегі жағдайды теренірек бағалауға, үшіншіден шетел субъектілерінің мінездіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Инвестиациялық климат мемлекетте, аймақта және қалада инвестиацияның қызмет жағын анықтайтын заңдық, нормативтік, ұйымдастырушулық, экономикалық, әлеуметтік, саяси және

мәдени және тағы басқалары бір-бірімен байланысты факторлардың әсерінен қалыптасады. Яғни, инвестициялық климатты бірнеше көрсеткіштер (факторлар) арқылы бағалауға болады. Оларға: экономикалық реформаның жағдайы; банк жүйесінің тұрақтылығы; саяси реформаның тұрақтылығы; табиғи және еңбек ресурстарымен қамтамасыз етілуі; инвестициялық қызметтің құқықтық реттелу дәрежесі және халықаралық стандартта сай жасалған заңдылықтар мен нормативтік актілердің болуы; инфляция қарқыны; сыртқы экономикалық байланыстар дәрежесі; білікті жұмыс күшінің болуы; мемлекеттік нарық потенциалының сипаты (ЖІӨ, халық саны); нарық инфракұрылымының және валюта нарығының дамуы және тағы басқалар жатады [2].

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының және де басқада елдердің экономистері осы атапп еткен бағыттарда зерттеуде, сонымен қатар соңғы жылдардың тәжірибесі көрсеткендегі шетел инвестицияларының басқа қаржылық жұмыстардан бірқатар артықшылығы бар деген шешімге келуге көмек берді.

Біріншіден, олар халыққа аса қажетті тауарлар мен қызметтерді қаржыландыру қосымша капитал көзі болып табылады; білім, тәжірибе, ноу-хоу, технологиялар, алдынғы басқару әдістері мен маркетингтік трансфертің қамтамасыз етеді.

Екіншіден, шетел несиelerі мен заемдарына қарағанда сыртқы қарызы өсуіне әсер етпей, көрініше оның қайтартылуына ықпал етеді.

Үшіншіден, олар тағыда халықтық жұмыспен қамтылуына, кадрлардың, инженерлердің біліктілігіне де әсер етеді.

Төртіншіден, экспорттың өнім салысының жақсаруына және оның әлемдік нарыққа шығуына, валюталық түсімдердің өсуіне ықпал етеді.

Бесіншіден, өндірістік және ғылыми техникалық интеграциялық арқасында отандық экономиканың әлемдік шаруашылықта тиімді енүін қамтамассыз етеді.

Алтыншыдан, бәсекелестік нарық ортанысының қалыптасуына әсер етеді, монополизммен құрессуға көмегін тигіздеді. Біздің ойымызша тікелей шетел инвестициялары шетел несиelerін ауыстырады (немесе қысады).

Мемлекеттің халықаралық бәсекелестік қабілетті ел экономикасына тартылған шетел фирмаларының инвестиациясы мен оның табиғи байлықты игерудегі орнын анықтайтыды. Мұнан шығар қорытынды: жаңа инвестициялардың тартылуы, яғни Қазақстан болашағы ондағы инвесторлар тұтынуының қанағаттану дәрежесіне тәуелді.

Корытындылай келе, қарастырылған теориялар инвестиациялық қызмет ен жаңа, соңғы ғылыми жаңалықтар мен жетістіктерге нетізделуі тиіс, яғни біріншіден, инвестиациялық қызметті арттыру үшін, ең алдымен, тауарлар мен қызметтердің ішкі нарығын қалыптастыру қажет. Бұл тұрақты экономикалық өсімді және тұрақты дамуды қамтамасыз етеді; екіншіден, технологиялық өсу ошактарын қамтамасыз ету үшін кәсіпорынның инвестиациялық тартымдылығын әкімшілік, экономикалық, институционалдық және басқа да шаралардың көмегімен арттыру бойынша жағдайларды қамтамасыз ету қажет деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Ғылыми-техникалық үдеріс нәтижелерін белсенді пайдалана отырып, инвесторлар елдің экономикалық тұрғыдан өсуін жылдамдатады. Сонымен бірге экономиканың дамуы мен өсуінің арқасында кәсіпорындар мен экономикалық белсенді халықтың кірістері «бостан бос қозғалыссыз» жатпай, иелеріне және мемлекетке де жұмыс істеп, пайда әкеліп, осылайша елдегі инвестиациялық белсенділікті айқыннадады.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Н.Назарбаев. Қазақстан-2030: Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы: Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы //Алматы: Білім, 1998. 58-60 б.
- 2 Бланк И.А. Основы теории инвестиции.- СПб., 1996. –256 с.
- 3 Сергеев И.В., Веретенникова И.И. Организация и финансирование инвестиций. М., 2000.- 211 с.
- 4 Қазақстан Республикасындағы инвестиция туралы.Статистикалық жинағы /-Алматы, 2013,1086.

Бекетова Қ.Н.

Корқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,
Экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы.

Байсариеva Б.Б. магистрант

Резюме

Экономиканың нақты секторларындағы инвестициялық қызметтің ерекшеліктері

Макалада бүтінгі таңдағы Қазақстандағы инвестициялық іс – әрекеттер, оның негізгі типтері мен тиімділігіне талдаулар жасалған. Экономиканың дамуы мен өсүі үшін инвестицияның маңызы көрсетіле келіп, автордың қорытындылау пікірі берілген.

**Особенности инвестирования обслуживание
в конкретных секторах экономики**

Резюме

В статье анализируются основные типы и эффективность инвестиционной деятельности в Казахстане. Автор делает вывод, поддерживая важность инвестиций для экономического роста.

**The peculiarities of investing service at the particular sectors of the economics
Summary**

The article analyses main types and efficiency of the investment activities in Kazakhstan. The author makes conclusion by maintaining the importance of the investment for the economic growth.